

BREDA PAVLIČ, Ljubljana

RAZMIŠLJANJA O POLOŽAJU INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKOG PODSISTEMA I KULTURNOG PODSISTEMA U JUGOSLAVENSKOM DRUŠTVU

Rasprave koje se ovih dana vode u okviru priprema za III. konferenciju SKJ, posvećenu problemima naše omladine, još jednom potvrđuju neophodnost što hitnijeg i što temeljitijeg proučavanja položaja i uloge informacijsko-komunikacijskog podsistema i kulturnog podsistema u našem društvu. Na žalost, treba konstatirati na samom početku ovog priloga da upozorenje ove vrste proizlazi prije svega iz onoga što još *nije* rečeno u svim tim raspravama, ili je rečeno na vrlo površan, djelomičan i u mnogočemu šablonski način. Budući da se upravo sada održava i sastanak Sekcije za sociologiju komuniciranja Jugoslovenskog udruženja za sociologiju, čiji je cilj — po mom mišljenju — ne samo povremena razmjena mišljenja i iskustava koje svaki od nas akumulira u toku godine radeći na raznim teorijskim i empirijskim problemima na području komuniciranja, nego i dogovor o zajedničkoj akciji kojom bismo pokušali utjecati i na neke od najbitnijih problema našeg društva, dopustite da ukratko izložim neka svoja zapažanja o slijedećem problemu: radi se o odnosu koji postoji između informacijsko-komunikacijskog podsistema i kulturnog podsistema unutar našeg globalnog društveno-političkog sistema te o njihovu zajedničkom odnosu prema našoj omladini, tj. o njihovu utjecaju na razvoj *vređnota*. Mislim prije svega na *društvene vrednote* koje su, po definiciji Vojina Milića, usko povezane s raznim oblicima djelovanja pojedinca, društvenih grupa i institucija, pa prema tome »tom delovanju vrednosti ukazuju ciljeve, odmeravaju važnost raznih mogućih ciljeva na koje se može usmeriti delatnost, postavljaju se norme idealnog i dozvoljenog ponašanja u raznim oblicima delatnosti i u raznim prilikama, a utiču na značaj koji će se pridavati pojedinim društvenim pojavama«. ¹ Kao takve, *društvene vrednote su instrumenti društvene kontrole i društvenog pritiska na pojedinca*, a pokušavaju utjecati na njega da bi djelovao u skladu s prihvaćenim standardima ponašanja naše omladine i njezine sposobnosti za kritičku misao i stvaralaštvo. Kako je ova problematika vrlo opširna, neminovno je da će ovo izlaganje biti samo parcijalno, u mnogočemu i površno, pa će zbog toga izazvati brojnu kritiku. Međutim, uzimajući u obzir činjenicu da se o ovoj problematici premalo raspravlja, a da je njezina važnost za daljnji razvoj našeg socijalističkog samoupravnog društva ite-

kako velika, svaka reakcija na ovaj tekst, pa i najoštrija kritika, bit će dobrodošla.

Polazeći od postavke *da je svaki »informativsko-komunikacijski podsistem vrlo ovisan o razvoju kulturnog podsistema, da je kulturni podsistem »programsko zaleđe« svih stvaralačkih napora masovnih medija*, da o razvijenosti kulturnog podsistema ovisi i sadržajna kvaliteta masovnih medija, a također i stupanj penetracije stranih, monopolističkih komunikacijskih sistema,² kao i to *da »stupanj razvijenosti kulturnog podsistema određuje i stupanj razvijenosti prijemnog podsistema, tj. čitalaca, slušalaca i gledalaca masovnih medija; da prosječan stupanj kulturno-političkog nivoa masovnog stanovništva određuje retroaktivno i sadržajni nivo strukture saopćavanja masovnih medija,«³ suočeni smo s pitanjem: o kakvu se kulturnom podsistemu zapravo radi kod nas i kakav je bitni odnos između našeg kulturnog podsistema i našeg informativsko-komunikacijskog podsistema?*

Pitanje o odnosu između kulturnog podsistema i informativsko-komunikacijskog podsistema jednog društva postavlja se prije svega kad govorimo o autonomnosti i otvorenosti jednog društveno-političkog sistema i njegova informativsko-komunikacijskog podsistema. Činjenica je da je za opstanak i razvoj kako jednog globalnog društveno-političkog sistema tako i njegova komunikacijsko-informativskog podsistema prijeko potrebna njegova otvorenost prema vanjskom svijetu. Otvorenost jednog sistema prema raznim oblicima informacija (ovdje upotrebljavamo riječ informacija u smislu *N. Wienerova* određenja informacije⁴) ne samo da mu omogućuje, nego ga i neprestano izaziva da razmjenjuje svoje informacije s okolinom, na osnovi čega sistem dolazi do novih spoznaja, razvijajući time i svoje moći. *Prava autonomnost* bilo kojeg sistema organiziranosti (što uključuje kako organiziranost unutar jednog živog organizma, tj. jedinke, tako i organiziranost viših oblika kao što su razne društvene organizacije, grupe, društveno-politički sistemi, itd.) po *Deutschu*⁵ je *moгуća samo ako postoji otvorenost prema komuniciranju s vanjskim svijetom, s jedne strane, i ako je dotični sistem sposoban da s pomoću svojih unutarnjih »uspomena« i sistema vrijednosti (preferences) uskladi i nadjača novopridobivene informacije iz vanjskoga svijeta, s druge strane*. Ova je činjenica uglavnom prihvaćena u našem društveno-političkom životu, barem načelno. Želje za zatvaranjem našega društveno-političkog sistema, koje se povremeno javljaju u ovom ili onom obliku, osobito kada smo suočeni s ozbiljnijim negativnim pojavama u našem društvu, ne samo da su neodržive u današnjim svjetskim uvjetima, nego su i duboko destruktivne za dotični društveno-politički sistem. Bezbroj primjera u povijesti potvrđuje činjenicu da svako zatvaranje jednog sistema, pogotovo ako je ovo trajnije naravi, osuđuje taj sistem na idejnu sterilnost i duhovnu uskost, što nužno vodi k postupnoj degeneraciji i odumiranju stvaralačkog potencijala dotičnog sistema. Prema tome, svaka iole produbljena analiza ovog problema neizbježno dovodi do spoznaje *da se danas ne radi više o dilemi: da li nam je potreban otvoreni ili zatvoreni društveno-politički sistem, odnosno moramo li težiti k otvorenom ili zatvorenom informativsko-komunikacijskom podsistemu?* Pitanje s kojim smo suočeni na sadašnjem stupnju razvitka našeg društva *glasi* prije svega: kakva treba biti unutarnja struktura našeg cjelokupnog društvenog, ekonomskog i političkog sistema, kao i svakog od njegovih podsistema, da bi taj sistem mogao biti ne samo istinski otvoren

prema valjskim komunikacijama, nego se i dalje razvijati neugrožen od sve moćnijeg utjecaja većih i tehnički jačih društveno-političkih sistema?

Socijalistički samoupravni sistem koji nastojimo razviti na svim područjima naše društveno-političke stvarnosti svakako je prvi odgovor na ovo pitanje. Međutim, u razmatranju konkretnih problema na pojedinim područjima unutar našeg društva neizbježno spoznajemo da je ovaj odgovor u mnogočemu još nedovršen, da se na nekim područjima u praksi mnogo teže ostvaruju njegova načela nego što se to čini u teoriji, itd. Takvo jedno područje, na kojem se osjeća vrlo snažan nedostatak kako teoretske obrade tako i konkretnih prijedloga za akciju, svakako je *područje kulture*, i to kulture u *širem i užem smislu*. Nalazeći se u takozvanom trokutu naše društveno-političke stvarnosti, koji čine država, tržište i samoupravljanje, u kojem se samoupravljanje, u sadašnjoj konstelaciji društvene moći, pojavljuje još uvijek kao najmanje moćan faktor odlučivanja,⁶ kulturni podsistem prepušten je kontinuiranom lutanju od jednog do drugog čimbenika ovog trokuta u potrazi za sredstvima kojima bi osigurao svoj opstanak. Rezultati mnogih ekonomskih i socioloških istraživanja ne samo da potvrđuju činjenicu da je uloga kulture (ovdje mislimo prije svega na kulturu u širem smislu, premda se ovo odnosi isto tako i na pitanje kulture u užem smislu) u našem društvu *zabrinjavajući dugo tretirano kao problem sekundarnog, pa čak i marginalnog značaja, nego i uvjerljivo dokazuju da je u zadnjih deset godina naglo smanjen udio nacionalnog dohotka koji se odvaja za razvitak kulture*.⁷ Jedna od najznačajnijih posljedica ovakve situacije dobro nam je poznata: pokušavajući riješiti najosnovnija pitanja svoje egzistencije, naši se masovni mediji orijentiraju sve više k tržištu, što doprinosi sve jačem prodoru komercijalnog potrošačkog mentaliteta u našem društvu. Budući da je *kritiziranje razvitka potrošačkog društva* u nas postalo već pomodno, a samim tim i u mnogočemu površno, ishitreno i nekonstruktivno, ne želim da se ovaj prigod diskusiji shvati kao još jedna varijacija na tu temu. Slažem se s tvrdnjom mnogih naših društvenih znanstvenika i društveno-političkih radnika da je socijalističko društvo već po definiciji potrošačko društvo, budući da ima zadovoljiti osnovne potrebe najšireg segmenta stanovništva te mu nuditi sve veće količine materijalnih i kulturnih dobara.⁸ *Jasno je da će u takvom društvu i masovni mediji neminovno obavljati funkcije koje ih vezuju za tržište, igrajući ulogu posrednika između proizvođača i potrošača*. Međutim, smatram da je zadatak socijalističkog samoupravnog sistema da upravo u tom pogledu spozna i temeljito razradi sve nijanse problema koji se postavljaju s razvitkom socijalističkog društva kao društva u kojem je potrošnja nužna. Pri tom ne mislim samo na misao koju je izrekao Marx, tj. da se pred socijalističko društvo postavlja odgovornost da razriješi problem (protuslovlje) robne proizvodnje i tržne ekonomije kao i odnosa između proizvodnje i potrošnje, nego i na njegov zadatak da temeljito prouči i takva pitanja kao što je pitanje osnovnih ljudskih potreba, pitanje razlike između razvijanja potrošnje, kojom se imamo zadovoljiti osnovne ljudske potrebe, prije svega radničke klase i svih radnih ljudi u našem društvu, i razvijanja potrošačkog društva u smislu potrošačkog društva koje nalazimo u zapadnim industrijski visoko razvijenim zemljama⁹, i još cijeli niz sličnih pitanja.

Jedan od krupnih kompleksa pitanja koje socijalističko društvo ne može dalje ignorirati, ukoliko želi da sačuva svoje osnovne društvene vrednote od

postupne, ali sigurne erozije koju prouzrokuje sve agresivniji razvitak masovne kulture (mislim na kulturu masovnog društva, tj. kulturu onog potrošačkog društva koje je analizirano i kritizirano u djelima autora koje smo naveli u napomeni br. 9), svakako je pitanje cjelokupnog odgojno-obrazovnog sistema u našem društvu. U sklopu ovoga masovni mediji igraju sve veću ulogu. Htjeli oni to ili ne, bili oni toga svjesni ili ne, činjenica je da masovni mediji — a to znači prije svega ljudi koji rade u tim institucijama — snose golemu odgovornost u pogledu odgajanja naše omladine, tj. u razvijanju njezinih sistema vrijednosti. U tom pogledu od prvorazredne je važnosti temeljito razmotriti kakav je sadašnji položaj i kakva je unutarnja struktura kako informacijsko komunikacijskog podsistema tako i kulturnog podsistema u našem društvu. Naime, pogotovo kada je riječ o raznim negativnim utjecajima na razvitak naše omladine za koje se smatra da dolaze preko masovnih medija izvana, treba prije svega znati kakvo je unutarnje stanje u našem kulturnom podsistemu, tj. do koje mjere njegova organiziranost ili neorganiziranost doprinosi da ti vanjski utjecaji zbilja djeluju destruktivno na vrednote naše omladine. Jasno je da će se negativne vrijednosti koje prodru u naš kulturni podsistem izvana, ukoliko naiđu na pogodno tlo — što znači, ako naiđu na takvu unutarnju dezorganiziranost koja je nemoćna da nadjača i diskvalificira takve negativne utjecaje svojom vlastitom kvalitetom, istinitošću i sposobnošću za pravu kritičku misao i stvaralaštvo — ubrzo razgranati i vršiti svoj društveno negativan utjecaj. Međutim, isto je tako činjenica i to da pozitivne vrijednosti izvana, ukoliko naiđu na pozitivno orijentirano tlo unutar našeg kulturnog podsistema, mogu taj podsistem samo unaprijediti, pomoći mu u ostvarivanju viših i novih kvaliteta vrijednosti. Prema tome, sva razmišljanja o negativnosti ili pozitivnosti otvorenosti jednog društveno-političkog sistema, a osobito njegova informacijsko-komunikacijskog i kulturnog podsistema, ostaju jednodimenzionalna i iskrivljena ukoliko se ne razmotri i situacija unutar dotičnog društvenog, političkog i kulturnog sistema. Sva razglabanja — a ovih ima prilično — o »fenomenalnim« mogućnostima koje nova tehnološka dostignuća pružaju cijelom svijetu na području masovnog komuniciranja, svi visokoleteći koncepti o svijetu kao globalnom selu, o slobodnom toku informacija (the free flow of information) i tome slično ostaju ne samo nerealni, nego u mnogočemu i vrlo opasni za zemlje u razvoju (uključujući i Jugoslaviju) ukoliko se problem komuniciranja temeljito ne preispita i sa stajališta unutrašnje organizacije svakog pojedinog sistema kao i odgovornosti koja je vezana za nacionalni suverenitet svake pojedine zemlje. Ovaj zadatak postavlja se prije svega pred forume koji imaju glavnu riječ u odlučivanju o glavnim crtama politike naše društveno-političke zajednice. Činjenica da se problem kulture, osobito u širem smislu, još uvijek odveć rijetko postavlja na dnevni red upravo u najodgovornijim društveno-političkim forumima potvrđuje da je naše društvo još premalo svjesno svojih zadataka u tom pogledu.

LITERATURA

1. Vojin Milić: *Sociološki metod*, Nolit, Beograd, 1965, str. 255.
2. France Vreg: *Komunikacijska znanost* (Teoretični modeli komunikacijskih procesova u drušbenem sistemu), FSPN, Ljubljana, 1972, str. 365—366.

3. Ibid.
4. Norbert Wiener; *The Human Use of Human Beings*, Houghton Mifflin, New York, 1954.
5. Karl Deutsch: *The Nerves of Government*, The Free Press of Glencoe, New York, 1963, str. 219.
6. Jože Goričar: *Zarišta globalnih konflikata u jugoslovenskom društvu*, u zborniku »Društveni konflikti i socialistički razvoj Jugoslavije«, Portorož, februara 1972, knjiga III, str. 135; Mihajlo Popović: *Heterogenost društvenih sistema i sadašnja kriza jugoslovenskog društva*, isti zbornik; Josip Županov: u diskusiji na istu temu, objavljenoj u »Teoriji in praksi« br. 10/1971, str. 1371-72.
7. Boris Majer: *Zavezanost socialistični viziji*, »Komunist« (Dokumenti), 20. marta 1970, str. 3.
8. Stipe Šuvar: *Sociološki presjek jugoslovenskog društva*, Školska knjiga, Zagreb., 1970, str. 111.
9. Tip društva koje je prikazano i kritički obrađeno u djelima C. Wright Millsa, J. K. Galbraitha, H. Marcusea, E. Morina, J. Habermasa, E. Fromma i drugih.